

Ο ΑΓΩΝ ΤΟΥ CHATEAUBRIAND ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ κ. ΚΩΝΣΤ. ΤΣΑΤΣΟΥ

«Όσο για μένα, ὅ,τι καὶ νὰ συμβῆ, θὰ πεθάνω Ἕλλην. Ἄν ἐπέπρωτο ἐκεῖνοι ποὺ στὰ παλιὰ χρόνια μὲ φιλοξενήσανε, νὰ χαθοῦνε, θὰ σᾶς φώναζα ἀκόμα καὶ ἀπάνω ἀπὸ τοὺς τάφους των : «Διαπράξατε ἓνα τεράστιο σφάλμα. Ἄπάνω σας θὰ πέση τὸ αἷμα τῶν ἀθρώων». «Θὰ δῆ ἄραγε ὁ αἰώνας μας ὀρθὸς ἀγρίων νὰ πνίγουν τὸν πολιτισμό, καθὼς ἀναγεννᾶται μέσα ἀπὸ τὸν τάφο ἑνὸς λαοῦ, ποὺ ἐπολίτισε τὴν οἰκουμένη ; Θὰ ἐπιτρέψη ἡ χριστιανοσύνη νὰ πνίγουν οἱ Τοῦρκοι ἀνεόχλητοι χριστιανούς ; Καὶ ἡ Εὐρωπαικὴ νομιμότητα θὰ δεχθῆ νὰ δίνουν τὸ ἱερό της ὄνομα σὲ μιὰ τυραννία, ποὺ θὰ ἔκανε καὶ τὸν Τιβέριο νὰ κοκκινίσῃ ἀπὸ ντροπή ; »

Αὐτοὶ οἱ λόγοι, ποὺ ἀπευθύνονται πρὸς τὸ γαλλικὸ ἔθνος, δὲν εἶναι δικοί μου. Δὲν τοὺς εἶπε ἓνας Ἕλλην, πού, ἀπὸ τὴ φύση του, ἀγαπᾷ κάθε τι ἑλληνικό. Τοὺς εἶπε τοὺς λόγους αὐτοὺς γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἓνας εὐγενὴς Κέλτης, ποὺ γεννήθηκε πρὸ διακοσίων ἀκριβῶς ἐτῶν, κοντὰ σὲ μιὰν ἄγριαν ἀκτὴ τοῦ Ἀτλαντικοῦ, στὸ St. Malo τῆς Βρετανίας, ὁ Francois - René de Chateaubriand, Vicomte de Combourg. Πλαστοργημένες ἀπὸ ἓναν μεγάλο καλλιτέχνη τοῦ γαλλικοῦ λόγου αὐτὲς οἱ φράσεις, ἐκφράζανε, τὴν πιὸ κρίσιμην ὥρα τοῦ ἀγῶνος, ἓναν ὀλόκληρο κόσμον, ποὺ ἔδονεῖτο τότε ἀπὸ ἐνθουσιασμό, ἀπὸ ἓνα πνεῦμα ἐνεργοῦ συμπαροστάσεως γιὰ τὸ μαχόμενον ἔθνος.

Τὸ ἔξοχο αὐτὸ φαινόμενο ἀνθρώπινης πολιτιστικῆς ἀλληλεγγύης, ποὺ ἐκτείνονταν ὅπου ἐκτείνονταν ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς, δὲν γεννήθηκε οὔτε τυχαῖα, οὔτε ἀπροσδόκητα. Εἶχε βαθιεῖς καὶ πολλὰς ρίζες, ποὺ σὲ κάθε χώρα ποικίλλανε. Ἦταν παντοῦ ὅμως τὸ κορμόφωμα μιᾶς μακρᾶς προῖστορίας, μιᾶς πολύχρονης λατρείας γιὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ποὺ ξεκινᾷ ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς Ἀναγεννήσεως.

Στὴν προῖστορίαν ὅμως αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ δοθῆ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ φιλελληνισμοῦ. Φιλελληνισμὸς εἶναι ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν νεώτερη μόνον Ἑλλάδα. Καὶ αὐτὴ φούντωσε καὶ ἔγινε βαρυσήμαντο πολιτικὸ γεγονός, μόνον ὅταν ξέσπασε τὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα τοῦ 1821.

Πρὶν ἀπὸ αὐτό, ὁ κόσμος, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰς ἐκπληκτικὰς ἐξαιρέσεις, ποὺ τὸ περιορισμένον τοῦ χρόνου δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἀναφέρω, στρέφονταν ἀποκλειστικὰ πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Διότι οὔτε τὸ Βυζάντιο εἶχε ἀναστηθῆ ἀκόμη, οὔτε κἂν ἡ ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ. Ἐπιζοῦσε μόνον ἡ κλασσικὴ ἀρχαιότητα, ὡς ἡ ΠΑΑ 1968

σχεδόν μυθική εκείνη εποχή, όπου άνθισε ένας ιδεατός κόσμος, ένας άξεπέραστος πολιτισμός, τὸ παράδειγμα κάθε καλοῦ καὶ ἀληθινοῦ γιὰ τοὺς αἰῶνες.

Κάποια στιγμή ὅμως ἔφθασε στὴ Δύση τὸ μήνυμα ὅτι οἱ Ἕλληνες σήκωσαν ἐπανάσταση κατὰ τοῦ τυράννου. Μὲ τὸ Σταυρὸ στὸ λάβαρό τους, ἀγωνίζονταν, ἐναντίον πανίσχυρης αὐτοκρατορίας, μὲ μόνα ὅπλα τὴν ἀγάπη τῆς ἐλευθερίας, τὴν πίστη στὸν Χριστὸ καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ρίγος συγκινήσεως τότε διατρέχει, ὄχι μόνο τοὺς ἑλληνολάτρεις διανοουμένους, ἀλλὰ πλατιά κοινωνικά στρώματα ὅλου τοῦ κόσμου. Μονομιᾶς γεννίθηκε τότε τὸ ρεῦμα τοῦ Φιλελληνισμοῦ. Ὅσο ὁ ἀγώνας προχωροῦσε, ἡ φιλελληνικὴ ἰδέα κατακτοῦσε περισσότερες ψυχές. Κάθε ἑλληνικὴ νίκη θεωροῦνταν νίκη τῆς χριστιανοσύνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐναντίον τῆς βαρβαρότητας. Ὅταν ἔπεσε τὸ Μεσολόγγι, ἐπένησε ὀλόκληρος ὁ πολιτισμένος κόσμος.

Ἀπὸ τὸ 1821 κιόλας ἀρχίζουν νὰ σχηματίζονται σὲ διάφορες πόλεις τῆς Εὐρώπης ἐπιτροπὲς βοήθειας, πὸν ἀποβλέπανε, ὄχι μόνο στὴ συλλογὴ κάθε εἴδους βοηθημάτων, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀποστολὴ ἐθελοντῶν, πὸν ζητοῦσαν νὰ ἔλθουν στὴν Ἑλλάδα νὰ πολεμήσουν. Δὲν ἦταν λίγα αὐτὰ πὸν οἱ Ἐπιτροπὲς αὐτὲς προσφέρανε. Δουλεῦανε ἄλλωστε μὲ τὴν συμπαράσταση πολλῶν ἄλλων παραγόντων, ἐκτὸς τῶν Κυβερνήσεων, πὸν ἡ τίς ἀγνοοῦσαν ἢ καὶ τίς καταδιώκανε.

Οἱ διανοούμενοι βοήθοῦσαν μὲ τὴ φωνὴ καὶ μὲ τὴν πένα τους, ἀλλὰ καὶ οἱ φτωχοὶ ἀγρότες, ἀπὸ τὰ πιὸ ἀπόμερα χωριά, βοήθοῦσαν μὲ τὸν ὀβολό τους. Ὁ φιλελληνισμὸς ἦταν σχεδὸν μόδα. Τυπώνονταν παιγνιόχαρτα μὲ προσωπογραφίες τῶν Ἡρώων τοῦ Ἀγῶνος. Χαλκογραφίες μὲ ἑλληνικὰ τοπία καὶ κορδέλλες μὲ τὰ ἑλληνικὰ χρώματα ἦταν τοῦ συρμοῦ στὸ Παρίσι καὶ σπεύδανε νὰ τίς ἀγοράσουν οἱ κομφενόμενες κυρίες.

Στὸ ρεῦμα ἐν τούτοις αὐτό, ὅσο ὀρηκτικὸ καὶ ἀν ἦτανε, ἀντιστέκονταν ἰσχυρὲς δυνάμεις, οἱ Κυβερνήσεις πὸν ὑποστηρίζανε τὴν ἀρχὴ τῆς νομιμότητος, ὅπως εἶχε διακηρυχθῆ ἀπὸ τὴν συνθήκη τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, τὸ ἱερατεῖο, ἐν μέρει μόνο, τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ σὲ ὀρισμένες περιοχές, ἰδίως τῆς Γαλλίας, ἐκεῖνοι πὸν ναύλωναν τὰ πλοῖα τους καὶ προμήθευαν ὅπλα στὸν Ἰμπράμη.

Ὑστερα ἀπὸ τὴ θύελλα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, πὸν εἶχε τοὺς ἀντικτύπους της σὲ ὅλες τίς γῶρες τῆς Εὐρώπης, καὶ μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ Ναπολέοντος, ἦταν φυσικὸ οἱ παλαιοὶ δυναστικοὶ Οἴκοι, πὸν τελικὰ ἐπικρατήσανε, νὰ ὑποστηρίξουν τὴ θεωρία, ὅτι σὲ αὐτοὺς ἀποκλειστικὰ ἀνήκει ἡ νόμιμη ἐξουσία καὶ κάθε προσπάθεια ἀνατροπῆς των ἀντίκειται στὸ δίκαιο καὶ στὴν πολιτικὴ τάξη. Αὐτὰ διακηρῶσαν οἱ μεγάλοι πὸν εἶχαν συμπήξει, μὲ ἐμπνευστὴ κυρίως τὸν Μέττερνιχ, τὴν Ἱερὰ Συμμαχία, καὶ γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς των, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς

μικρότερους δυνάστες πού δὲν μετείχανε σ' αὐτήν. Ἰδιαίτερα οἱ Βουρβῶνοι ἀγκιστρῶθηκαν στὴν ἀρχὴν αὐτή, διότι δυνάμει αὐτῆς ἐπανεγκατεστάθηκαν στὸ γαλλικὸ θρόνο, καὶ δυνάμει αὐτῆς, ἂν καὶ μονάρχες ἀνίσχυροι ἐνὸς ἀνίσχυρου τότε κράτους, ἐπέτυχαν νὰ ἀναγνωρισθοῦν ὡς ἰσότιμοι πρὸς τοὺς ἰσχυρότερους μονάρχες τῆς Εὐρώπης. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴν αὐτή, κάθε ἐπανάσταση ἐναντίον τῆς καθεστηκυίας τάξεως χαρακτηρίζονταν ὡς ἀδίκημα μέγα, ὅποιοσδήποτε καὶ ἂν ἦταν ὁ σκοπὸς τῆς ἐπαναστάσεως, ὅποιοσδήποτε καὶ ἂν ἦταν ὁ μονάρχης κατὰ τοῦ ὁποίου στρέφονταν. Καὶ ὁ Σουλτάνος ἦταν καὶ αὐτὸς μονάρχης προστατευόμενος ἀπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν τῆς νομιμότητος. Ἰδιαίτερα μάλιστα στὰ μάτια τῶν Γάλλων, πού διατηροῦσαν ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Φραγκίσκου τοῦ Α' καί, σύμφωνα μὲ τίς συνθήκες πού ὁ βασιλεὺς αὐτὸς εἶχε ὑπογράψει, φιλικές σχέσεις μὲ τὸ Ντιβάνι.

Παρ' ὅλην αὐτὴν τὴν ἐπικράτηση τῆς ἀρχῆς τῆς νομιμότητος, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχαν ἀναπτύχθῃ δύο ἐπικίνδυνες ἐστῖες ἀντιστάσεως στὴν Εὐρώπη, ἡ μιὰ στὴν Ἰσπανία, ὅπου λαοὶ καὶ κοινοβούλιο συγκρούονταν μὲ ἕνα ἄθλιο βασιλέα τῆς οἰκογενείας τῶν Βουρβῶνων, τὸν Φερδινάνδο τὸν 7ο, καὶ ἡ ἄλλη, ἡ πιὸ ἀνησυχητικὴ, στὴν Λομβαρδία κυρίως, ὅπου οἱ λεγόμενοι καρμπονάροι ἀγωνίζονταν ἐναντίον τῆς ξενικῆς τυραννίας τῶν αὐστριακῶν. Ἡ κίνησις τῶν καρμπονάρων εἶχε πρωτίστως ἐθνικὸ χαρακτῆρα. Ἦταν ἡ πρώτη μαχητικὴ προσπάθεια τῶν Ἰταλῶν νὰ ἀποτινάξουν τὸν αὐστριακὸ ζυγὸ καὶ νὰ σχηματίσουν ἕνα ἐνωμένο ἐλεύθερο ἰταλικὸ κράτος. Ἦταν ἔτσι τὸ κίνημα τῶν καρμπονάρων ὅμοιο, κατὰ τοὺς σκοποὺς του, μὲ τὴν Ἐπανάστασι τοῦ 1821.

Γι' αὐτό, ὅταν μαθεύτηκε στὶς Ἀδελές τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας ὅτι οἱ Ἕλληνες ξεσηκώθηκαν, τὸ κλίμα πού δημιουργήθηκε ἦταν ἐντόνως ἐχθρικό, καὶ ἡ ἀντίδρασί τους, ὑπὸ τὴν ἐπίδραση μάλιστα τοῦ τότε πανίσχυρου Μέττερνιχ πολὺ ζωνηρή. Τὰ δημοσιογραφικὰ ὄργανα τῶν κυβερνήσεων ἀποδοκιμάζανε τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασι σὰν προέκτασι τοῦ κινήματος τῶν καρμπονάρων. Σὲ αὐτοὺς ἄλλωστε ἀπὸ πολλοὺς καὶ ἀποδίδονταν.

Ἐκεῖνο ὅμως πού δὲν εἶχαν ἐπιτύχει οἱ καρμπονάροι τῆς Ἰταλίας καὶ τὰ Κορτεζ τῆς Ἰσπανίας, τὸ κατώρθωσαν οἱ Ἕλληνες: νὰ δημιουργηθῇ μέσα στὰ λαϊκὰ στρώματα ἕνα ἀδιάκοπα ἐνισχυμένο ρεῦμα συμπαθείας γιὰ τὸν ἀγῶνα τους. Ἀναπτύχθηκε ἔτσι μιὰ ἀντίθεσις ἔντονη μεταξὺ τῆς ἐπισήμου πολιτικῆς τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν καὶ μιᾶς μεγάλης μερίδος τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινῆς γνώμης. Ἡ ἀντίθεσις αὐτὴ κράτησε χρόνια ὀλόκληρα καὶ τελικὰ λύθηκε μὲ τὴν ἐπικράτησι τῆς κοινῆς γνώμης. Ὁ ἴδιος ὁ Μέττερνιχ τὸ ὁμολογεῖ στὰ Ἀπομνημονεύματά του. Κατηγορεῖ τίς εὐρωπαϊκῆς Κυβερνήσεις, πού παρέλειψαν τὸ χρέος των, νὰ βοηθήσουν τὴν Τουρκία ὥστε νὰ καταστείλῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασι,

στην ἀρχή, τότε πού δὲν εἶχε ἀποκρυσταλλωθῆ ἀκόμη ἡ εὐνοϊκὴ αὐτῆ κοινὴ γνώμη ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν. «Διότι, γράφει, ὅταν ξέσπασε ἡ ἀνταρσία, ἡ εὐνοϊκὴ αὐτῆ γνώμη ἀπεῖχε πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι τόσο γενικὴ, τόσο ἔκδηλη καὶ τόσο ἰσχυρὴ, ὅσο δυστυχῶς ἔγινε ἔκτοτε, χάρις στὴν ἀκοίμητη δράση τῶν φατριῶν καὶ στὴν ἀμάθεια καὶ τὴν εὐπιστία τοῦ κοινοῦ».

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση εἶναι ἐκείνη πού κυρίως ἔθραυσε τὴν τότε καθιερωμένη ἀρχὴ τῆς νομιμότητος, τὸν κύριον αὐτὸ δεσμὸ τῆς Ἱεροῦς Συμμαχίας. Μὲ αὐτὴν τὴν δημοουργικὴ τῆς πράξει, ἡ Ἑλλάς, ὕστερα ἀπὸ τέσσερις σχεδὸν αἰῶνες ἀφάνειας, σημειώνει τὴν ἐπανεμφάνισή της στὴν παγκόσμιον ἱστορίαν.

Τὸ ἐπίτευγμα αὐτὸ ὀφείλεται πρὸ παντὸς στὴν βαθιὰ ριζωμένη ἀπὸ αἰῶνες ἑλληνολατρία, πού ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα εἶχε ἐνταθῆ, χάρις στὴ ρομαντικὴν ἰδίως ποίησι. Κατὰ μιὰν ἀπροσδόκητη στροφὴ ἡ ποίησι αὐτὴ εἶχε συχρὰ ὡς κύριον θέμα τό, κατὰ κάποιον τρόπο, ἀντίθετό της, τὸν ἑλληνικὸ κόσμον, ὅχι ὅμως μόνο τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ τὸν σύγχρονον κόσμον τῶν ἐρειπίων. Ἡ στροφὴ αὐτὴ πρὸς τὴ σύγχρονη Ἑλλάδα ὀφείλεται, τοῦλάχιστον στὴ Γαλλία, στοῦ ἐνδιαφέρον πού εἶχαν διεγείρει γύρω ἀπὸ τὸν χῶρον αὐτό, ὅχι μόνο οἱ λογοτέχνες, ἀλλὰ καὶ οἱ περιηγητὲς τῆς ἑλληνικῆς γῆς, πρὸ παντὸς δὲ ὁ ἐξοχώτερος ἀπὸ αὐτούς, ὁ Chateaubriand μὲ τὸ («Ὀδοιπορικόν») του, ἔργον πού εἶχε ἐπιβληθῆ, ἀπὸ τὸ 1811, ὡς ἕνα ἀπὸ τὰ ἔξοχα κείμενα τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας.

Ὁ ἴδιος ὅμως ὁ Σατωβριάνδος ποιά θέσι λαμβάνει ὅταν ξέσπασε ἡ Ἐπανάστασι; Ἡ ἔκρηξι τῆς Ἐπαναστάσεως βρίσκει τὸν Σατωβριάνδον στοῦ Βερολῖνον πρεσβευτὴ τοῦ Λονδοβίκου τοῦ 18ου, διαπιστευμένον στοῦ Βασιλέα τῆς Πρωσίας. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1822 ὁ Σατωβριάνδος τοποθετεῖται ὡς πρεσβευτῆς στὴν Ἀδελφὴ τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου. Τὸν ἴδιον δὲ χρόνον, τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1822, τὸν βρίσκομε δεύτερον ἀντιπρόσωπον τῆς Γαλλίας στοῦ Συνέδριον τῆς Βερόνας. Τὸ Συνέδριον αὐτὸ μάταια προσπάθησαν ἐκπρόσωποι τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως νὰ πλησιάσουν. Κυριαρχοῦσε σὲ αὐτὸ ὁ Μέττερνιχ, πού ἐπηρέαζε τὸν τσάρον Ἀλέξανδρον τὸν Α' περισσότερον καὶ ἀπὸ τοὺς Ρώσσους ὑπουργοὺς του. Μὲ ἔμφασι ἐπαναβεβαιώθηκε στὴ Βερόνα ἡ ἀρχὴ τῆς νομιμότητος. Καὶ σὲ αὐτὴν στηριγμένον ὁ Σατωβριάνδος πέτυχε, παραβαίνοντας μάλιστα τὶς ἐντολὰς τῆς γαλλικῆς Κυβερνήσεως, νὰ ἀποσπάσῃ τὴν συγκατάθεσι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὥστε νὰ ἐπεμβῆ ἡ Γαλλία στρατιωτικὰ στὴν Ἰσπανία, γιὰ νὰ ἐπιβάλλῃ τὸν ἀνεπιθύμητον ἀλλὰ νόμιμον Φερδινάνδον τὸν 7ο. Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1822 ὁ Σατωβριάνδος διορίζεται Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ ἀφοσιώνεται μὲ πάθος σὲ αὐτὴν

τὴν ἰσπανικὴν ἐκστρατεία, ποὺ κατὰ βάθος τὴν ἤθελε, ὄχι τόσο γιὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ ἕναν ἀνάξιο μονάρχη, ὅσο γιὰ νὰ προσδώσῃ κάποια ἀίγλη στὸν ἀνασχηματιζόμενο στρατὸ τῆς Γαλλίας. Ἐπρεπε, γιὰ νὰ ὑψωθῇ τὸ κῦρος τῆς Μοναρχίας, νὰ κερδίσῃ ὁ στρατὸς τῆς, ὑπὸ τὴν κρινόλευκη σημαία τῶν Βουρβόνων, κάποια νίκη, ποὺ νὰ θυμίξῃ, ἔστω καὶ ὠχρά, τὶς νίκες τῶν ἀετῶν τοῦ Βοναπάρτη. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1824, ἀφοῦ διεφώνησε σὲ ἕνα θέμα φορολογικῆς πολιτικῆς μὲ τὸν πρωθυπουργὸ Βιλλέλ, ὁ Σατωβριάνδος χάνει τὸ χαρτοφυλάκιό του, ἀν καὶ ἡ πολιτικὴ του στὴν Ἰσπανία ἀπέδωσε τοὺς καρποὺς ποὺ ἤθελε καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Λουδοβίκος.

Καθ' ὄλον αὐτὸ τὸ διάστημα δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἔνδειξη ὅτι ὁ Σατωβριάνδος ἔκανε κάτι γιὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς Ἕλληνας. Ἐμφανίζεται σὰν ἕνας πιστὸς ὑπηρετῆς τῶν Βουρβόνων, ἐνθερμος ὑποστηρικτῆς τῆς ἀρχῆς τῆς νομιμότητος, συνεχιστῆς, στὶς γενικὲς τοῦλάχιστον γραμμές, μιᾶς πολιτικῆς ἀντίθετης πρὸς τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα. Εἶτε διότι ἦταν ψυχικὰ δεμένος μὲ τὴν Ἱερὰ Συμμαχία καὶ μὲ τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς, τὸν Μέττερνιχ καὶ ἰδίως τὸν Ἀλέξανδρο τὸν Α', εἶτε διότι ἦταν δεσμευμένος ἀπὸ τὴν πολιτικὴ τῶν γαλλικῶν Κυβερνήσεων, τὴν ὁποία εἶχε υἱοθετήσῃ στὶς βασικὲς γραμμές, εἶτε διότι δὲν εἶχε πιστέψῃ ἀκόμα στὴ δύναμη τῶν ἐπαναστατῶν, μιὰ μακρὰ σιωπὴ τριῶν καὶ πλέον ἐτῶν, ἀπὸ τὸ 1821 ὡς τὸ 1824, χαρακτηρίζει τὴ στάση του.

Μόνον σ' ἕνα γράμμα πρὸς τὸν Γάλλο διπλωμάτη καὶ πολιτικὸ La Ferronnays, ὁ ὁποῖος, λίγο ἀργότερα, ὡς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, διαπραγματεύθηκε τὰ θέματα τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Ἱμπραῆμ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, γραμμένο τὴν 1 Νοεμβρίου 1823, ἀν εἶναι πράγματι γραμμένο τότε, ἔχομε κάποια ἔνδειξη, πὼς σκεπτόνταν τὰ ἑλληνικὰ πράγματα ὁ Σατωβριάνδος κατὰ τὰ τρία αὐτὰ χρόνια τῆς σιωπῆς του. Λέει στὸ γράμμα αὐτό: «Θὰ ἤθελα νὰ ζήσω ἀρκετὸν καιρὸ, ὥστε νὰ δῶ τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρο νὰ ἐπιτελέσῃ μαζί μας τέσσερα μεγάλα πράγματα: τὴν ἐνωσὴ τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας, τὴν χειραφέτησιν τῆς Ἑλλάδος, τὴ δημιουργίαν βουρβωνικῶν μοναρχιῶν στὸν Νέο Κόσμον, καὶ τὴν δίκαιην ἐπέκτασιν τῶν συνόρων μας».

Αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη νύξη ποὺ ἀπὸ ἀρμόδιους ἐρευνητὰς βρέθηκε γιὰ τὴν πολιτικὴν τοῦ Σατωβριάνδου ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος ὡς τὸ 1824.

Δὲν μοῦ φαίνεται ἀπίθανον νὰ θεωροῦσε ὁ Σατωβριάνδος τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων ὡς χρέος τοῦ ὀμοθησκου των Τσάρου, τοῦ μονάρχου, ποὺ εἶχε καὶ ἀμεσώτερα συμφέροντα στὸν χῶρον τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, χρέος ὅμως στὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ ὁποίου θὰ ἤθελε νὰ βοηθήσῃ ἐνεργῶς καὶ ἡ Γαλλία.

Ὁ Σατωβριάνδος ἐπομένως ἄργησε νὰ ἐκδηλωθῇ ὡς φιλέλληνας. Οἱ πολιτικοὶ

του αντίπαλοι δικαίως ἐπισημαίνουν αὐτὴν τὴν ἀργοπορία, πὸν δὲν εἶναι ἀσχετὴ ἀπὸ τὴν θέσιν του μέσα στοὺς κομματικοὺς ἀνταγωνισμοὺς τῆς ἐποχῆς. Μόνο μετὰ τὴν παραίτησή του ἀπὸ τὴν θέσιν τοῦ Ὑπουργοῦ, ὅταν ὁ Σατωβριάνδος μεταπηδᾷ στὴν ἀντιπολίτευση, ἀρχίζει νὰ μετέχη στὶς ἐπιτροπὲς βοηθείας γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ θέει τὴν γραφίδα του στὴν ὑπηρεσία τους. Ἀπὸ τὴν ὥρα ὅμως πὸν ὁ Σατωβριάνδος μπήκε στὸ στίβο αὐτοῦ τοῦ ἀγῶνος, αὐτὸς ἔγινε καὶ ὁ ἀρχηγὸς του. Τοῦ προσέδωσε ἕνα βᾶρος καὶ ἕνα κῶρος, πὸν κανεὶς ἄλλος δὲν μπόρεσε νὰ τοῦ προσδώσῃ.

Τὰ σημαντικώτερα κείμενα, τὰ θερμότερα, τὰ ἀποτελεσματικώτερα γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος βγαίνουν ἀπὸ τὰ χεῖρα τοῦ Σατωβριάνδου. Τὸ «*Journal des Débats*» εἶναι γεμᾶτο ἀπὸ θαυμάσια καὶ φλογερὰ ἄρθρα ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Χάρις σὲ αὐτὰ, χάρις στοὺς λόγους του στὴ Βουλὴ τῶν Ἴσοτίμων, ἀλλὰ κυρίως χάρις στὴν περίφημη «*Note sur la Grèce*», πὸν μὲ προσθήκης ἀνατυπώθηκε πέντε φορὲς σὲ ἕνα χρόνον καὶ μεταφράσθηκε ἀμέσως καὶ σὲ τρεῖς ξένες γλῶσσες, ἡ δική του προσωπικὴ συμβολὴ στὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα ἴσως νὰ ἰσοφαρίζῃ τὴ συμβολὴ ὄλων μαζί τῶν ἄλλων Γάλλων φιλελλήνων. Τὰ κείμενα αὐτὰ δὲν ἀντικατοπτρίζουν μόνο τὰ αἰσθήματα τοῦ ἀνδρός, δὲν μᾶς δείχνουν μόνο τὸν ποιητὴ πὸν θρηρεῖ γιὰ τὰ πάθη τῶν Ἑλλήνων, δείχνουν καὶ τὸν πολιτικὸ πὸν ἀντικειμενικὰ καὶ μὲ ἔξοχη διορατικότητα ἀντικρῶζει τὸ ἑλληνικὸ πρόβλημα.

Σὲ μιὰ τέτοια ὥρα δὲν μπορούμε νὰ ἀντιπαρέλθωμε τὰ οὐσιαστικὰ ἐπιχειρήματα πὸν παρατάσσει. Διατηροῦν καὶ σήμερα, σὲ πολλὰ σημεία, τὸ ἱστορικὸ καὶ πολιτικὸ τους βᾶρος, καὶ κατὰ κάποιον τρόπο καὶ τὴν ἐπικαιρότητά τους.

Τὸ πρῶτο ἐπιχείρημα τοῦ Σατωβριάνδου εἶναι : Οἱ Ἕλληνες, ἐπαναστατώντας, δὲν προσβάλλουν τὴν ἀρχὴ νομιμότητος. Δὲν στρέφονται κατὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν κρατῶν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Ἀντιθέτως, προσφύγανε σὲ αὐτούς, ζητώντας τὴ βοήθειά τους. Καὶ αὐτὸ πὸν ζητᾶνε δὲν εἶναι ἀνατρεπτικὸ. Οἱ Ἕλληνες ζητοῦν νὰ συμπεριληφθοῦν στὴ μεγάλη χριστιανικὴ κοινότητα τῶν ἐθνῶν καί, καθ' ὅλες τὶς ἐνδείξεις, θέλουν νὰ ἐγκαταστήσουν ἕνα μοναρχικὸ πολίτευμα. Οὔτε καρμπονάροι εἶναι, οὔτε ἰακωβῖνοι. Δὲν εἶναι ἐπομένως ἐπιτρεπτό νὰ ἐπικαλούμεθα ἐναντίον τους τὴν ἀρχὴ τῆς νομιμότητος.

Τὸ δεύτερο ἐπιχείρημα ἀπαντᾷ σὲ ἐκείνους πὸν ὑποστήριζαν ὅτι καὶ μὲν οἱ Ἕλληνες δὲν στρέφονται κατὰ τῶν μοναρχῶν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ἀλλὰ στρέφονται κατὰ μονάρχου, πὸν, ἂν καὶ ξένος ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Συμμαχία, προστατεύεται ἐν τούτοις ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς νομιμότητος, διότι αὐτὴ ἰσχύει γιὰ ὅποιαδήποτε

καθεστηκυῖα πολιτικὴ τάξη. Ὁ Σατωβριάνδος, ἀντιθέτως, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς νομιμότητος δὲν καλύπτει τὴν περίπτωση τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος, διότι ἡ ἀρχὴ αὐτὴ προϋποθέτει, ὄχι ὁποιαδήποτε ἐπικρατοῦσα, ἀλλὰ μόνον μιὰ νόμιμη πολιτικὴ ἐξουσία. Ὁ Σουλτάνος δὲν εἶναι νόμιμος ἐξουσιαστής, ἀλλὰ σφετεριστὴς καταλυθείσης νομίμου ἐξουσίας. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν θεωρεῖ ὁ Σουλτάνος τοὺς Ἕλληνας ὑπηκόους, δὲν θεωρεῖ τοὺς ραγιάδες πολῖτες τῆς πολιτείας του, ἀλλὰ «σκύλους», πὸν δὲν μετέχουν τῆς δικῆς του πολιτικῆς τάξεως. Εἶναι ὡς ἐκ τούτου ὁ Σουλτάνος τύραννος πὸν μεταχειρίζεται τοὺς Ἕλληνας ὡς δούλους καὶ τὸν δούλο μὲ τὸν τύραννο κανένα κοινωνικὸ συμβόλαιο δὲν μπορεῖ νὰ συνδέσῃ. Ὅπως γράφει ὁ ἴδιος : «Ὁ Ἕλληνας πὸν δὲν ἦταν ποτὲ ὑπῆκοος κατὰ τὸ πολιτικακὸ δίκαιο, ἔγινε ἐλεύθερος κατὰ τὸ φυσικὸ δίκαιο. Ἀποτίναξε τὸν ζυγὸν τοῦ χωρὶς νὰ εἶναι ἐπαναστάτης, χωρὶς νὰ θραύσῃ κανένα νόμιμο δεσμό, διότι κανένα τέτοιο δεσμὸν δὲν εἶχαν συνάψει μαζί του».

Ὁ Σατωβριάνδος ἐπικαλεῖται μετὰ τὰ θεωρητικὰ καὶ ἱστορικὰ καὶ καθαρῶς πολιτικὰ ἐπιχειρήματα, ὄχι μόνον γιὰ νὰ θεμελιώσῃ τὸ δικαίωμα τῶν Ἑλλήνων νὰ ἐλευθερωθοῦν, ἀλλὰ καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ιδρύσων, ἂν θέλουν, καὶ δημοκρατία. Κατὰ ποία λογικὴ, λέγει, ἀναγνωρίσαμε στοὺς λαοὺς τῆς βόρειας καὶ νότιας Ἀμερικῆς τὸ δικαίωμα νὰ ἐπαναστατήσουν ἐναντίον νομίμων ἐξουσιῶν χριστιανῶν μοναρχῶν καὶ νὰ ἐγκαθιδρύσων δημοκρατίες, καὶ δὲν ἀναγνωρίζομε τὸ δικαίωμα αὐτὸ στοὺς Ἕλληνας, πὸν ἐπαναστατοῦν ἐναντίον ἐνὸς τυράννου βαρβάρου καὶ ἐνὸς σφετεριστῆ; Διότι ἐκεῖ ὑπῆρχε συμφέρον νὰ μὴν ἐπικαλεσθοῦμε τὴν ἀρχὴ τῆς νομιμότητος, ἐνῶ ἐδῶ νομίζομε ὅτι ὑπάρχει συμφέρον ἀντίθετο.

Ἄλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ τελευταῖο εἶναι πλάνη. Ἀνεξαορτήτως τῶν ἠθικῶν λόγων, ὁ Σατωβριάνδος ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ Εὐρώπη γενικῶς, καὶ εἰδικώτερα ἡ Γαλλία, ἔχουν ἀντιθέτως συμφέρον νὰ δημιουργηθῇ ἓνα ἐλεύθερο ἑλληνικὸ βασίλειο.

Ὁ Σατωβριάνδος, πὸν βλέπει τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν σὰν μιὰν ἀδρανῆ μᾶζαν, θεωρεῖ ἀντιθέτως τὸν Ἰμπραήμ ἐπικίνδυνον γιὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Εὐρώπης. Βλέπει νὰ δημιουργηθῇ ἐν τῇ Μεσόγειῳ ἓνας μέγας στρατός, ἐκγυμνασμένος μὲ τὰ νεώτερα συστήματα καὶ τὰ νεώτερα ὄπλα. Αὐτὸ εἶναι κινδύνος ἓνας κίνδυνος. Ἄν ὅμως, ἀκολουθῶντας τὰ ἔγνη τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἰμπραήμ, καὶ οἱ ἄλλοι μουσουλμάνοι τῆς αὐτοκρατορίας μεταβάλλονταν εἰς τάγματα τακτικοῦ στρατοῦ, προικισμένοι ἐπὶ πλέον μὲ τὸν γνωστὸ φανατισμὸ τῶν πιστῶν τοῦ Κοραίου, τότε θὰ ἦταν ἐξαιρετικὸς ὁ κίνδυνος γιὰ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Εὐρώπης. «Μιὰ χούφτα χριστιανοί, γράφει, πὸν πασχίζουν νὰ σπάσουν τὰ ἀπαίσιμα δεσμά τους, κατηγοροῦνται ἀπὸ χριστιανούς, ὅτι θέτουν ἐν κινδύνῳ τὴν γαλήνην τοῦ κόσμου· καὶ χωρὶς δέος βλέπομε νὰ κινῶνται, νὰ συγκεντρώνονται καὶ νὰ μετα-

βάλλονται σὲ τακτικὸ στρατό, τὶς χιλιάδες αὐτὲς τῶν βαρβάρων, ποὺ κάποτε εἶχαν εἰσδύσει ὡς τὸ κέντρο τῆς Γαλλίας καὶ ὡς τὶς πόλεις τῆς Βιέννης».

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἰμπραήμ στὴν Πελοπόννησο, μὲ στρατὸ ὠργανωμένο καὶ ἐκπαιδευμένο ἀπὸ Γάλλους ἀξιωματικούς, εἶναι κατὰ τὸν Σατωβριάνδο ἓνα εἶδος μεγάλης στρατιωτικῆς ἀσκήσεως, ὅπου στὴν πράξη μαθαίνει ὁ Τοῦρκος τὴν χρῆση τῶν νέων ὀπλων καὶ τῆς νέας τεχνικῆς τοῦ πολέμου. Εἶναι φανερὸς ἐπομένως ὁ κίνδυνος γιὰ τοὺς εὐρωπαϊκούς λαούς. Ἐξ ἄλλου εἶναι πλάνη, λέγει ὁ Chateaubriand, νὰ νομίζουμε ὅτι, ἂν τελικὰ ἐπικρατήσῃ ὁ Ἰμπραήμ στὴν Ἑλλάδα, θὰ ἀποχωρήσῃ ἡσυχά, παραδίδοντας τὴν ἐξουσία στὸν Σουλτάνο, στὸν ὑποτιθέμενο νόμιμο ἄρχοντα. Θὰ μείνῃ αὐτὸς ἐκεῖ· καὶ ἔτσι τὸ δυναμικώτερο τμῆμα τῶν μουσουλμάνων καὶ τὸ ἐπικινδυνωδέστερο θὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐξουσία του σὲ εὐρωπαϊκὰ ἐδάφη.

Μπροστὰ σὲ αὐτὸ τὸ γεγονός δύο εἶναι τὰ ἐνδεχόμενα, λέγει ὁ Σατωβριάνδος : ἢ νὰ ἀδρανήσωμε, καὶ τότε νὰ δημιουργηθῇ μία μόνιμη ἀπειλή στὰ νότια τῆς Εὐρώπης, ἢ νὰ ἀντιδράσῃ ἡ Ρωσσία μόνη της, ἀφαιρῶντας κάθε πρωτοβουλία ἀπὸ τὴν Γαλλία. Ἐπίσης πιθανὸν εἶναι νὰ ἀντιδράσῃ ἡ Μεγάλη Βρετανία. Θὰ βρῇ τότε αὐτὴ, χάρις στὴν ἀδράνεια τῆς Γαλλίας, τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐπιρροή της στὴν περιοχὴ τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου. Ὁ Σατωβριάνδος δὲν μιλοῦσε ἀπὸ συναισθηματικούς μόνο λόγους γιὰ τὴν Ἑλλάδα· ἔκρινε, καὶ ὀρθά, γιὰ τὴν Γαλλία σκόπιμη τὴν φιλελληνικὴ πολιτικὴ. Ὑποστήριξε ἔτσι πρῶτος στὴ Γαλλία τὴν πολιτικὴν ποὺ τελικὰ ἐπεκράτησε μὲ τὴν ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου καὶ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μαιζῶνος.

Ἀκόμα ἐπισημαίνει στὴν κυβέρνησιν τῆς πατρίδας του καὶ ἓνα ἄλλο ἐπιχείρημα : Ὁ φιλελληνισμὸς — εἴμαστε στὸ 1825 — ἔχει κερδίσει τὴν πιὸ μεγάλη μερίδα τῆς κοινῆς γνώμης. Ὑπὲρ τῆς βοήθειας στὴν Ἑλλάδα ὑπάρχει πιὰ ἓνα πανίσχυρο λαϊκὸ ρεῦμα. Καὶ εἶναι πάντα ἐπικίνδυνον νὰ δημιουργηθῇ τέτοια διάσταση μεταξὺ τῆς ἐπίσημης πολιτικῆς τοῦ κράτους καὶ τῆς θελήσεως τοῦ λαοῦ. Ἄν μάλιστα συμβῇ στοὺς ἀγωνιζόμενους Ἕλληνες κάτι ἀνεπανόρθωτο, τὸ ρεῦμα αὐτὸ θὰ στραφῇ ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως, καὶ τότε, μπρὸς στοὺς κινδύνους ποὺ θὰ ἔχῃ δημιουργήσει ἡ ἐπικράτησις τοῦ Ἰμπραήμ, μπρὸς στὴν τεράστια συγκλίνησις τῆς κοινῆς γνώμης, θὰ ἀναγκάζονταν ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις, ἀργὰ ὅμως πιὰ, νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τῆς Ἑλλάδος. « Ἀλλὰ τότε, λέγει ὁ Σατωβριάνδος, θὰ καταλήγαμε νὰ μαχώμεθα ἐπὶ ἐρειπίων, ἀφοῦ πρὶν θὰ εἴχαμε ἀρηθῆ νὰ σώσωμε λαούς».

Ὅσοι ἀγωνίζονταν νὰ ματαιώσουν τὶς προσπάθειες τῶν φιλελλήνων, ἐπιστρατεύανε καὶ ἠθικὰ ἐπιχειρήματα ἐναντίον μας. Δὲν τοὺς ἔφτανε νὰ ἐπικαλοῦν-

ται τὴν ἀρχὴ τῆς νομιμότητος καὶ τὸ πολιτικὸ συμφέρον τῆς καταστολῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, δὲν τοὺς ἔφτανε νὰ ἐπισημαίνουν ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι σχισματικοὶ καὶ ἔχθροὶ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὑποστήριζαν ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἀνήθικα στοιχεῖα.

Ὁ Σατωβριάνδος δίνει μεγάλη σημασίαν στὴν ἀντίκρουση τῶν τελευταίων αὐτῶν ἐπιχειρημάτων. Τονίζει ἐν πρώτοις τὴν ποικιλίαν τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτήρος, ποὺ δὲν ἐπιτρέπει νὰ διατυπώνωνται γενικῆς κρίσεις γιὰ τοὺς Ἕλληνες. Ἄλλες εἶναι οἱ ἀρετὲς καὶ οἱ κακίαι τῶν ὀρεινῶν, ἄλλες τῶν νησιωτῶν, ἄλλες τῶν ἑλλήνων τῶν παροικιῶν, ἄλλες τῶν κατοίκων τῶν βορεινῶν καὶ ἄλλες τῶν νοτίων περιοχῶν. Εἶναι ἐπομένως ὅλες οἱ γενικῆς ἠθικῆς κρίσεις, καὶ ἀπὸ αὐτὸ καὶ μόνο τὸ λόγο, ἐξ ἀρχῆς, ἐπιπόλαιες.

Ὑστερα, τονίζει ὁ Σατωβριάνδος, οἱ Ἕλληνες μοιραίως ἔχουν τὰ ἐλαττώματα ποὺ γεννᾷ ἢ σκλαβιά. Δὲν φταῖν, ἂν ἔγιναν ραγιαδες. (« Ἄν οἱ Ἕλληνες», μᾶς λέει, «ἔχουν τὰ ἐλαττώματα ποὺ τοὺς ἔδωσε ἡ δουλεία, θὰ ἦταν ἄδικο νὰ τοὺς ἀναγκάσωμε νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ στενάζουν κάτω ἀπὸ αὐτὴ τὴν δουλείαν, ἐπικαλούμενοι τὰ ἐλαττώματα ποὺ στὴν δουλείαν αὐτὴν ἀκριβῶς ὀφείλονται. Καταλύσετε τὴν αἰτία καὶ θὰ καταλύσετε καὶ τὸ ἀποτέλεσμα. Μὴν συκοφαντεῖτε τοὺς Ἕλληνες, διότι δὲν θέλετε νὰ τοὺς βοηθήσετε. Γιὰ νὰ δικαιολογήσετε τὴν φιλίαν σας πρὸς τὸν δῆμιον, μὴν κατηγορεῖτε τὸ θῆμα.»

Λόγος πολὺς γίνονταν γιὰ τὴν δολιότητα τῶν ἑλλήνων. Αὐτὴ ἡ κατηγορία ὀφείλεται σὲ τρία κυρίως αἴτια. Ὡς πρῶτο αἴτιον ἀναφέρει ὁ Σατωβριάνδος τοὺς δυτικούς χρονικογράφους τῶν Σταυροφοριῶν. «Οἱ χρονικογράφοι», μᾶς λέγει, «τῶν σταυροφόρων καὶ οἱ ποιηταὶ ποὺ ἔκτοτε τραγούδησαν τὶς σταυροφορίας, ἐπιρροῖσαν τὰ ἀτυχήματα τῶν Φράγκων στὴ δολιότητα τῶν ἑλλήνων. Οἱ Λατῖνοι, ποὺ ἐκπροθήσανε καὶ λεηλατήσανε τὴν Κωνσταντινούπολην, προσπάθησαν νὰ δικαιολογήσουν μὲ αὐτὴν τὴν κατηγορίαν περὶ δολιότητος τῶν ἑλλήνων τὶς βιαιοπραγίαις τους».

Δεύτερον αἴτιον εἶναι ἡ ἀντιπάθεια ποὺ ἔτρεφε ἓνα περιορισμένον μέρος τοῦ ἱερατείου τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐναντίον τῶν ἑλλήνων ὡς σχισματικῶν.

Τρίτον αἴτιον εἶναι οἱ ἔμποροι τῆς Δύσης, ποὺ οἱ Ἕλληνες τοὺς συναγωνίζονταν. Γιὰ νὰ τοὺς θέσουν ἐκποδῶν, ὑποστήριζαν περὶ ἑλλήνων ἐκείνη τὴ γνώμην ποὺ θὰ μπορούσε νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς δικαιολογία γιὰ τὴ δικὴν αὐτῶν ἀπληστίαν. Οἱ Γάλλοι μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἐμπόρων, ποὺ εἶχαν τὴν ἔδραν τοὺς στὴ μεσογειακῇ ἀκτῇ τῆς Γαλλίας, ἰδίως στὴ Μασσαλία, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ συνηθισμένον ἐμπόριον, ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ὁ Ἰμπραῆμ μπῆκε στὸν ἀγῶνα, τοῦ προμήθευαν ὅπλα καὶ ὅ,τι ἄλλο χρειαζότανε τὸ ἐκστρατευτικὸν τοῦ σῶμα στὴν Πελοπόννησον. Ἀλλὰ καὶ πλοιοκτῆ-

τες Γάλλοι, καθώς και Ἕλληνες, ναύλωναν τὰ καράβια τους στοὺς Αἰγυπτίους γιὰ νὰ μεταφέρουν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο στρατὸ στὴν Ἑλλάδα καί, τὸ χειρότερο, γιὰ νὰ μεταφέρουν στὴν Αἴγυπτο ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα γυναικόπαιδα ποὺ πουλιόντανε στὰ σκλαβοπάζαρα τῆς Ἀνατολῆς. Ἐκἄναν εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων ἐμπόριο λευκῆς σαρκός. Ὅλοι αὐτοί, τῶν ὁποίων τὰ συμφέροντα θὰ θίγονταν, ἂν ἐπικρατοῦσε ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, εἶχαν ἀποδυθῆ σὲ ἓνα ἀγῶνα δυσφημῆσεως τῶν Ἑλλήνων.

Ἄλλη κατηγορία ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἦταν, πὼς εἶναι κατ' ἐπάγγελμα πειραταί. Ὁ Σατωβριάνδος κηρύσσεται φυσικὰ ἐναντίον τῆς πειρατείας καὶ ἀποδοκιμάζει τοὺς Ἕλληνας ποὺ τὴν ἀσκοῦν· ἀλλὰ μὲ ἔμφαση ὑποστηρίζει ὅτι ὁ μαχόμενος ἑλληνικὸς στόλος δὲν εἶναι πειρατικὸς καὶ ὅτι, ἂν πράξεις πειρατείας κόνον καὶ μερικοὶ Ἕλληνας, ὅπως καὶ ἄλλοι ναυτικοὶ λαοὶ στὴ Μεσόγειο, αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν ἐξαιρέση καὶ ὄχι τὸν κανόνα. Καὶ συμπεραίνει ὁ Σατωβριάνδος πὼς ὅλες αὐτὲς οἱ ἀσύστατες κατηγορίες πιάνουν, διότι «ἡ δυστυχία ἔχει πάντα ἄδικο». Οἱ δυστυχεῖς δὲν ἔχουν τὰ μέσα νὰ προστατεύσουν τὸν ἑαυτό τους, καὶ ἀπὸ μέρους τῶν δυνατῶν τοὺς καταλογίζονται ὅλα τὰ ἐλαττώματα, ποὺ ἴσως ἔχουν, σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ, οἱ ἴδιοι οἱ κατηγοροὶ τους.

Ἄλλὰ δὲν περιορίζονταν οἱ μισέλληνας τῆς ἐποχῆς σὲ κατηγορίες ἐναντίον τῆς φυλῆς γενικά. Κατηγοροῦσαν καὶ τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖον διεξάγονταν ὁ ἀγῶνας. Ὁ Σατωβριάνδος ἀποκρούει πρῶτα τὴν κατηγορία ὅτι οἱ Ἕλληνας δέχονται στὸ στρατὸ τους τυχοδιῶκτες. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς μέσα στοὺς πολλοὺς ἀγνοοῦς φιλέλληνας, ποὺ ἔρχονταν νὰ πολεμήσουν γιὰ τὴν ἐλευθερία τῶν Ἑλλήνων, βρισκόνταν καὶ μερικοὶ, ποὺ γιὰ λόγους ἄλλους θέλαν νὰ ἀναμιχθοῦν σὲ αὐτὸν τὸν ἀγῶνα. Τέτοιοι ἦταν μερικοὶ ὑπαξιωματικοὶ καὶ ἀξιωματικοὶ τῆς Μεγάλης Στρατιᾶς τοῦ Ναπολέοντος, ποὺ εἶχαν ἀπολυθῆ ἀπὸ τὸ νεοσύστατο γαλλικὸ στρατὸ τῶν Βουρβόνων χωρὶς κανένα βοήθημα.

Ἄλλὰ πρῶτα αὐτοί, λέει ὁ Σατωβριάνδος, εἶναι λίγοι. Καὶ ὕστερα, ποίος φταίει ἂν οἱ Ἕλληνας δέχονται βοήθεια ἀπὸ ὅπου καὶ ἂν προέρχεται, ἀφοῦ τοὺς ἐγκατέλειψαν ὅλες οἱ νόμιμες καὶ χριστιανικὲς κυβερνήσεις; Τέλος, ἂν ὑπάρχουν καὶ μερικοὶ τυχοδιῶκτες ποὺ πῆγαν νὰ πολεμήσουν στὴν Ἑλλάδα, δὲν ἐπιτρέπεται μὲ αὐτούς, λέγει, νὰ ταυτίζωμε «τοὺς γενναίόφρονες ἐκείνους ἄνδρες, ποὺ, ἐγκαταλείποντας τὴν πατρίδα τους, τὴν οἰκογένεια καὶ τοὺς φίλους των, συρρέουν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Εὐρώπης, γιὰ νὰ χύσουν τὸ αἷμα τους ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας».

Ἄλλὰ οἱ ἐχθροὶ τῶν Ἑλλήνων προχωροῦν σὲ βαρύτερες ἀκόμη κατηγορίες. Ἐπισημαίνουν τὶς καταχρήσεις στὴ διαχείριση τῶν δανείων ποὺ συνωμολόγησαν οἱ ἐπαναστατικὲς Κυβερνήσεις. Ὁ Σατωβριάνδος μὲ δεξιotechνία ἀπαντᾷ σὲ αὐτὴ

τὴ βαρεῖα κατηγορία, πὸν τόσο δυσχέρανε τὴν ἀνεύρεση τότε χρηματικῶν πόρων. Καὶ ἀμέσως ἀντεπιτίθεται. Γαλλικὲς ἐταιρεῖες προσεφέρθησαν νὰ φροντίσουν ὡς μεσάζοντες γιὰ τὴν κάλυψη τοῦ ἑλληνικοῦ δανείου. Ἄν τοὺς εἶχε ἀνατεθῆ ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση ἢ ἐπιχείρηση αὐτή, ἐπιχείρηση ἐξαιρετικὰ ἐπικερδῆς, τότε, τοῦλάχιστον αὐτές, δὲν θὰ ἐκφράζονταν τόσο πικρόχολα γιὰ τὴν διαχείριση τῶν χρημάτων αὐτῶν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Φαίνεται λοιπὸν πὸς κύριοι κατήγοροι στὴ Γαλλία, σὲ αὐτὸ τὸ κεφάλαιο, ἦταν ἐκεῖνοι οἱ ἐπιχειρηματίες, πὸν χάσαν μέσ' ἀπὸ τὰ χέρια τους τὴν ἐπικερδῆ αὐτὴ ἐπιχείρηση, τὴν ὁποῖαν ἀνέλαβαν τελικὰ ἄλλοι ἐπιχειρηματίες στὴν Ἀγγλία. Εἶναι γνωστὸν ὑπὸ ποίους τοκογλυφικούς ὄρους συνωμολογήθηκαν αὐτὰ τὰ δάνεια. Ἄλλὰ, καὶ ἂν ἔγιναν καὶ καταχρήσεις ἀπὸ ἑλληνικὴ πλευρά, ἂν βρέθησαν καὶ μερικοὶ Ἕλληνες καταχραστές, τί μ' αὐτό; Σὲ ποιὸ λαὸ δὲν μπορεῖ κάποτε νὰ ἐμφανισθῆ μιὰ τέτοια παρεκτροπή; Οἱ Γάλλοι, πού, λίγα χρόνια πρῖν, γνώρισαν κάθε μορφῆς ἀνωμαλία, ἔπρεπε νὰ ξέρον, λέγει ὁ Σατωβριάνδος, ὅτι τέτοιου εἶδους, ἀλλὰ καὶ κάθε εἶδους ἀκαταστασίες εἶναι μοιραῖα ἐπακόλουθα τῶν ἐθνικῶν συμφορῶν. Δὲν πρέπει νὰ ζητοῦν οἱ Γάλλοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ἐκεῖνο πὸν δὲν μποροῦσαν νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους. Εἶναι γνωστό, λέγει ὁ Σατωβριάνδος, ὅτι ἓνας λαὸς πὸν ξαφνικὰ ξεσηκώνεται μέσα ἀπὸ τὴν πολύχρονη σκλαβιά του, «δὲν εἶναι ἓνας λαὸς ὠργανωμένος, ἔμπειρος στὴν τέχνη τοῦ διοικεῖν, ἢ ὁποῖα ἔρχεται πάντα σὰν ὠρῖμος καρπὸς τῆς πολιτικῆς τάξεως καὶ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου». («Ποιός», ἐξακολουθεῖ, «δὲν θαυμάζει σήμερον τὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες ὡς κράτος; Καὶ ὅμως ἐκεῖνοι πὸν βρέθησαν ἐκεῖ, τὴν ἐποχὴ τῆς ἐπαναστάσεως, ὑπῆρξαν μάρτυρες ἀκαταστασιῶν καὶ παρεκτροπῶν πολὺ χειρότερων ἀπὸ αὐτὲς πὸν ἐμφανίζουν οἱ Ἕλληνες. Ἦταν ἐν τούτοις οἱ Ἠνωμένες Πολιτεῖες μιὰ χώρα πὸν ἀπὸ καιρὸ ἀπολάμβανε μιὰν πλήρη αὐτοδιοίκηση καὶ μιὰ χώρα πὸν εἶχε ἀπὸ πάντα ἀνεξάντλητο πλοῦτο. Γιατὶ ζητοῦμε τώρα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἐκεῖνο πὸν δὲν ζητήσαμε ἄλλοτε ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ; ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα πού, ὅπως λέγει ὁ Σατωβριάνδος, τούτην τὴν ὥρα διανύει τὸν ἐπώδυνον τοκετὸ τῆς ἐλευθερίας της»;

Καὶ ἀκολουθεῖ ὕστερα ἡ ἀπολογία τοῦ Σατωβριάνδου γιὰ τὴν βαρύτερη κατηγορία, τὴν δυστυχῶς τόσο βάσιμη, γιὰ τὴ διχόνοια τῶν καπεταναίων καὶ τὴν ἀναρχία πὸν αὐτὴ προκαλοῦσε. Ἐλεγαν τότε οἱ κατήγοροι τῆς Ἑλλάδος: Οἱ διχόνοιοι καὶ ἡ ἀναρχία πὸν βασιλεύει στὴν Ἑλλάδα ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἀνάξιοι νὰ ζήσουν ἐλεύθεροι. «Ἄς τοὺς ἀφήσωμε λοιπὸν νὰ πεθάνουν». Καὶ ἀνταπαντᾷ ὁ Σατωβριάνδος: «Αὐτὴ εἶναι ἡ θεωρία, πὸν ἡ μοναρχικὴ Εὐρώπη ἀκολούθησε στὴν περίπτωση τῆς Βανδέας: Ἐπειδὴ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς βασιλικῆς ἀντεπαναστάσεως τῆς Βανδέας δὲν ὠμονοοῦσαν, γι' αὐτὸ τὴν ἐγκατέλειψε στὴν

τύχη της. Τί λείπει σήμερα ή μοναρχική Εδωρόπη γι' αυτή τή στάση της ;» 'Ο Σατωβριάνδος απευθυνόνταν τότε, τήν εποχή τής αποκαταστάσεως τών Βουρβόνων, σ' ένα κοινό, πού μόνο θαυμασμό μπορούσε νά εἶχε γιά τούς ἀντάρτες, τούς *Chouans* τής Βανδέας. Τό ἀνάγκαζε ἔτσι νά ὁμολογήσει, μέ ένα γιά τήν εποχή ἀκαταμάχητο ἐπιχείρημα, πώς, ὅπως τότε ἀδίκησαν τήν Βανδέα, ἀφήνοντάς την ἀβοήθητη, ἔτσι καί τώρα ἀδικοῦν τήν Ἑλλάδα.

Ἄλλά ἐπιπρόσθετα ἐπικαλεῖται καί ἐδῶ περιστατικά τής ἀμερικανικῆς ἐπαναστάσεως, ὅπου καί διχόνοιες παρουσιάσθηκαν καί ἀναρχία ἐπεκράτησε. Ἐπικαλεῖται μιὰ προκήρυξη τοῦ στρατηγοῦ *Arnold* πού δήλωνε ὅτι ἡ Ἄμερική κατάντησε : «... βορὰ τής ἀπληστίας τών ἀρχηγῶν, ἀντικείμενο περιφρονήσεως γιά τούς ἐχθρούς της καί ὀδύνης γιά τούς φίλους της». Καί βεβαιώνει ὁ Σατωβριάνδος ὅτι οἱ διχόνοιες πού σπαράσσανε τήν ἐπαναστατημένη Ἄμερική, ἄν καί οἱ Ἄμερικανοὶ τελοῦσαν ὑπὸ εὐνοϊκότερες συνθήκες, ἦταν χειρότερες ἀπὸ αὐτές πού σπαράσσανε τήν Ἑλλάδα. Θεωρεῖ, τέλος, ὅτι ἡ ποικιλία τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου, τής οικονομικῆς στάθμης, τών τοπικῶν γενικά συνθηκῶν, μοιραίως γεννᾷ διαφορῆς ἀπόψεων γιά τόν τρόπο πού πρέπει νά διεξαχθῇ ὁ ἀγῶνας, καί ἀποτελεῖ θαυμαστό γεγονός ὅτι, παρ' ὅλες αὐτές τῆς διαφορῆς, σχηματίσθηκε στήν Ἑλλάδα μιὰ ἐνιαία Κοβέρνηση καί λίγο ἢ πολὺ μιὰ ἐνιαία στρατιωτικὴ ἡγεσία.

Ἄλλά, ἐπὶ τέλους, γιατί αὐτὴ ἡ ἠθικὴ διύλιση τοῦ κῶνωπος ; «Στὸ κάτω τῆς γραφῆς, ἐπιλέγει ὁ Σατωβριάνδος, μπροστὰ στὸν σημερινὸν ἀγῶνα Ἑλλήνων καί Τούρκων δὲν καλούμεθα νά κρίνωμε τῆς ἀρετῆς τοῦ καθενὸς ἀπὸ τούς δύο αὐτοὺς λαούς, ἀλλὰ τήν δικαιοσύνη τῆς ὑποθέσεως πού ὤπλισε τὰ χέρια τών Ἑλλήνων».

Καί ἀφοῦ ἔτσι μέ μιὰν ἐπιχειρηματολογία στηριγμένη σὲ γερὰ θεμέλια ἀπέκρουσε ὅλες τῆς κατηγορίες, τῆς τότε διατυπούμενης εἰς βάρος τών Ἑλλήνων, ὁ Σατωβριάνδος προχωρεῖ στήν ἔξαρση τών ἑλληνικῶν ἀρετῶν.

Ἄν ἐλευθερωθῇ ἡ Ἑλλάς, θὰ γίνῃ φωλιὰ ἀξίων ἐμπόρων καί ἔξοχων ναυτικῶν. Μὲ τήν ἐργατικότητά τους θὰ γίνουν, ἅμα ἐλευθερωθοῦν οἱ Ἕλληνες, ἕνα ἔθνος χρήσιμο καί δημιουργικό. Ἔχουν μεγάλες ἀρετῆς γιά τὸν εἰρηνικὸ βίον· καί ἔχουν ἀκόμη μεγαλύτερες πολεμικῆς ἀρετῆς. «Ἡ Ἑλλάς ἐλευθερῆ, λέγει ὁ *Chateaubriand*, προωρισμένη νά γίνῃ σύντομα, χάρις στήν ἰδιοφυΐα της, μιὰ ναυτικὴ δύναμις... παρὰ τήν μικρὴ της ἔκταση, θὰ καλύψῃ τήν εὐρωπαϊκὴ Ἀνατολὴ καλύτερα ἀπὸ τήν ἀπέραντη Τουρκία.»

Εἴμαστε στὸ 1826. Ἔχομε πίσω μας πέντε χρόνια, ὅπου ἡ μιὰ ἡρωϊκὴ πράξι διαδέχεται τήν ἄλλη. Πρὶν ἀπὸ τὸ 1821 ὑπῆρχε ἡ γνώμη ὅτι οἱ ραγιαδες οὔτε σθένος, οὔτε θάρρος εἶχαν· ὅτι μοιρολατρικὰ εἶχαν δεχθῆ τὴ σκλαβιά τους

καὶ προσπαθοῦσεν ὁ καθένας τους χωριστά, μὲ τὸ δόλο, ἀπλῶς νὰ ἐπιζήση, σφύζοντας τὸν ἑαυτό του καὶ τὸ σπῖτι του. Ἴσως αὐτὴ τὴ γνώμη νὰ συμμερίζονταν καὶ ὁ Σατωβριάνδος παλαιότερα, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ Ὀδοιπορικὸ του. Αὐτὴ ὅμως ἡ γνώμη, λέγει τώρα ὁ Σατωβριάνδος, δὲν μπορεῖ πιά νὰ ὑποστηρικθῆ. «Τὸ Σούλι, τὰ Ψαρά, τὸ Μεσολόγγι, τὰ πυρπολικά τοῦ Κανάρη καὶ οἱ ναυμαχίες τοῦ Μιαούλη, ἰδοῦ, λέγει ὁ Σατωβριάνδος, ἀνδραγαθίες πὸν καθιερώνουν τὴν νεώτερην Ἑλλάδα στὸν ἴδιο βωμὸ ὅπου εἶναι χαραγμένο καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἡ περιφρόνηση δὲν ἐπιτρέπεται ἐκεῖ ὅπου βρῖσκεται τόση ἀγάπη γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ γιὰ τὴν πατρίδα. Ὅταν εἶναι κανεὶς δόλιος καὶ διεφθαρμένος, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τόσο γενναῖος». Καὶ συμπεραίνει ὁ Σατωβριάνδος μὲ τὸν ὑπέροχο λόγο: «Οἱ Ἕλληνες ξανάγιναν ἔθνος ἀπὸ τὴν ἀξία τους». «Ἡ πολιτικὴ δὲν θέλησε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν νομιμότητα τῆς ὑπαρξῆς των καὶ αὐτοὶ ἐφεσιβάλανε αὐτὴν τὴν ἀπόφασιν στὸ δικαστήριον τῆς δόξας».

Αὐτὴ σὲ ἀδρὲς γραμμὲς εἶναι ἡ συνηγορία τοῦ Σατωβριάνδου γιὰ τὴν δημιουργία τῆς νεώτερης Ἑλλάδος, πὸν τότε ἦταν ἀκόμα προβληματικὴ ἡ ὑπαρξὴ τῆς. Τὰ πραγματικά ἔθνη δὲν δημιουργοῦνται, τοῦλάχιστον τότε δὲν ἐδημιουργοῦντο ὅπως συμβαίνει συχνὰ σήμερον, μὲ τεχνάσματα τῆς διεθνούς πολιτικῆς, δὲν δημιουργοῦνται καὶ ὅταν ἀκόμη ὑπάρχουν καὶ λίγα ἄτομά τους, πὸν θέλουν νὰ τὰ κατασκευάσουν. Δὲν δημιουργοῦνται, ὅσο τὰ ἴδια στὴν ὁλότητά τους σχεδόν, στεροῦνται ἀπὸ ἐνιαῖο ἠθικὸ καὶ πνευματικὸ ὑπόβαθρον, ὅσο τοὺς λείπει ἡ ἀξία καὶ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ θέληση, ὄχι τῶν λίγων, ἀλλὰ τῶν πολλῶν, γιὰ ἐλευθερία καὶ ἐθνικὴ ἐνότητα. Ἡ Ἑλλὰς ὅμως τότε ἀπάνω σὲ αὐτὴ τὴν ἀτρύταχτη βάση διεκδικοῦσε τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς.

Ὁ Σατωβριάνδος, τέλος, πέρα ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα, πὸν ἀφοροῦν εἰδικὰ τοὺς Ἕλληνες, ἐπικαλεῖται καὶ ἐπιχειρήματα πὸν ἀφοροῦν γενικώτερα τὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸν. Τραῦμα βαρὸν θὰ ἦταν γιὰ τὸν πολιτισμὸ τῆς Εὐρώπης ἡ ἐκ νέου ὑποδούλωσις τῶν Ἑλλήνων, θὰ ἦταν ντροπὴ γιὰ τὸν πολιτισμένον κόσμον νὰ σβῆσῃ ὀριστικὰ ἡ Ἑλλάδα, «ἕνα ὄνομα πὸν δὲν μπορεῖ νὰ προφέρῃ κανεὶς χωρὶς σεβασμὸν καὶ χωρὶς συγκίνηση». Ἡ ἐκ νέου ὑποδούλωσις τῆς θὰ σήμαινε σκληρότερη ὑποδούλωσις. «Ἐνας γενίτσαρος, ἀπειθάρχητος καὶ βυθισμένος μέσα στὴν ἠλίθια βαρβαρότητά του, θὰ σᾶς ἐπέτρεπε, λέει στοὺς Εὐρωπαίους, γιὰ λίγα γρόσια, ἤσυχα νὰ κλάψετε ἀπάνω σὲ τόσα κατεστραμμένα μνημεῖα· ὁ πειθαρχημένος ὅμως Ἀβησσωνὸς ἢ ὁ ἐξισλαμισμένος Ἕλληνας θὰ σᾶς ζητήσῃ νὰ προχωρήσετε στὸ παρασύνθημα, προτάσσοντας τὴν ξιφολόγητον του».

Ἡ πολιτικὴ ὅμως πὸν ἀκολουθεῖ ἡ Εὐρώπη ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος δὲν τραυματίζει μόνον τὸν πολιτισμὸ τῆς Εὐρώπης· πλήσσει καὶ τὴν χριστιανοσύνην.

«Ποτέ, μὰ ποτέ, τολμῶ νὰ διαδηλώσω, λέγει ὁ Σατωβριάνδος, ποτέ πὺδ εἶδεχθῆς, πὺδ ἄθλια, πὺδ ἐπικίνδυνη γιὰ τὰ ἀποτελέσματά της πολιτικὴ δὲν βάρυνε τὸν κόσμον. Ὅταν βλέπει κανεὶς χριστιανὸς νὰ προτιμοῦν νὰ ὀργανώσουν τὶς ὀρδὲς τῶν μωαμεθανῶν, παρὰ νὰ ἐπιτρέψουν σ' ἓνα χριστιανικὸ ἔθνος νὰ πάσῃ, ἀκόμη καὶ ὑπὸ μοναρχικῆ μορφῆ, τῇ θέσῃ του μέσα στὸν πολιτισμένον κόσμον, αἰσθάνεται φρίκη καὶ ἀηδία. Ἄρνούμεθα κάθε βοήθεια στοὺς Ἕλληνας, ποὺ καμωνόμαστε νὰ τοὺς χαρακτηρίζωμε ὡς ἀντάρτες, ὡς δημοκρατικούς, ὡς ἐπαναστάτες, καὶ ἀναγνωρίζωμε τὶς λευκὲς δημοκρατίες τῶν ἰσπανικῶν ἀποικιῶν καὶ τὴν μαύρη δημοκρατία τοῦ Ἁγίου Δομνίκου.» Ἡ πολιτικὴ ποὺ πνίγει τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπαναστάση προσβάλλει τὴν ἰδέα τῆς χριστιανοσύνης.

Ὁ Σατωβριάνδος τονίζει τὴν ἐνότητα τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀπάνω ἀπὸ τὰ σχίσματα, καὶ ἐπικαλεῖται τὴν ἐγκύκλιον τοῦ Πάπα Καλλίστου τοῦ Γ', ποὺ λίγο μετὰ τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας «διέταξε παρακλήσεις σὲ ὄλους τοὺς ναοὺς τῆς Ἐδρώπης γιὰ τοὺς χριστιανὸς τῆς Ἑλλάδος ποὺ πολεμοῦσαν τοὺς ἀπίστους. Λησμονοῦσε τὸ σχίσμα ὁ Πάπας καὶ δὲν ἔβλεπε παρὰ τὴν δυστυχία τους.» «Ὅσοι πιστεύουν πὼς εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς καὶ χριστιανισμὸς δὲν χωρίζονται, δὲν ἔπρεπε νὰ λησμονοῦνε πὼς οἱ Ἕλληνας εἶναι χριστιανοί, καὶ πὼς μάχονται κάτω ἀπὸ τὸ ἔμβλημα τοῦ Σταυροῦ.»

Πολιτικὸ συμφέρον, ἠθικὴ ἐπιταγὴ, πολιτιστικὴ ἀνάγκη, ὅλα ἐπιτάσσουν νὰ συντρέξῃ ἢ Ἐδρώπη τοὺς μαχόμενους Ἕλληνας. Ποτέ πρὶν, ἀλλὰ καὶ ποτέ ὡς σήμερα, δὲν διατυπώθηκε μιὰ τόσο θαρραλέα καὶ ἐξαντλητικὴ συνηγορία γιὰ τὴν ἑλληνικὴ παλιγγενεσία. Δὲν θαυμάζωμε μόνο τὸ λαμπερὸ γαλατικὸ ἔφος, τὸν ὑψηπετῆ λυρικὸ λόγον τοῦ μεγάλου αὐτοῦ τέκνου τῆς Βρετανίας, θαυμάζωμε τὴν τετράγωνη, ἐδραία πολιτικὴ του σκέψη, τὴν διορατικότητά του, τὴν πλατειᾶν ἱστορικὴ του ἐποπτεία, ποὺ ἀκόμα σήμερα, μετὰ 150 χρόνια, διατηρεῖ τὴν ἀξία της. Μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ὁ φωτεινὸς του πολιτικὸς νοῦς ἦταν ἴσως ἄξιος γιὰ πολὺ μεγαλύτερη πολιτικὴ δράση, ἂν οἱ ὀρίζοντες τῆς τότε Γαλλίας δὲν ἦταν πολὺ στενοὶ γιὰ τὰ φτερά του.

Ἄλλὰ ὁ ἀγὼνας τοῦ Σατωβριάνδου δὲν περιορίζεται στὴ διατύπωση τῶν ἐπιχειρημάτων ποὺ συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων. Ἐπρότεινε καὶ ἓνα συγκεκριμένον μέτρο, τὸ ὁποῖο θὰ ἄνοιγε τὸ δρόμον πρὸς τὸ ποθητὸ ἀποτέλεσμα, χωρὶς νὰ προκληθοῦν διεθνεῖς ἐπιπλοκὲς καί, ἀκόμη λιγώτερο, πόλεμος μὲ τὴν Τουρκία, ποὺ τότε θὰ μπορούσε νὰ συγκλονίσῃ τὴν εἰρήνην τῆς Ἐδρώπης. Προτείνει λοιπὸν ὁ Σατωβριάνδος νὰ κάνουν οἱ μεγάλες Δυνάμεις τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας αὐτὸ ποὺ εἶχε κάνει λίγο πρὶν ἡ Ἀγγλία μὲ τὶς ἰσπανικὲς ἀποικίες τῆς νότιας Ἀμερικῆς. Ὅταν ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τῆς Ἰσπανίας, χωρὶς νὰ συγ-

κρουσθῆ ποσῶς μὲ τὴν Ἰσπανία, ἢ Ἀγγλία ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησία τῶν Ἰσπανικῶν ἀποικιῶν καὶ συνῆψε διπλωματικὰς καὶ ἐμπορικὰς σχέσεις μαζί τους. Θὰ ἔπρεπε, σύμφωνα μὲ αὐτά, οἱ Μεγάλες Δυνάμεις νὰ δηλώσουν στὴν Τουρκία, χωρὶς νὰ τὴν ἀπειλήσουν ἢ νὰ τὴν πιέσουν ἀμέσως: «Νὰ ἀναγνωρίσῃς τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος μετὰ ἢ ἄνευ ὄρων. Ἄν δὲν θέλῃς νὰ πάρῃς αὐτὴν τὴν ἀπόφαση, ἐμεῖς οἱ μεγάλες Δυνάμεις εἴμαστε ὑποχρεωμένες νὰ ἀναγνωρίσωμε οἱ ἴδιες αὐτὴν τὴν ἀνεξαρτησία, γενικὰ γιὰ τὸ καλὸ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ εἰδικὰ γιὰ τὴν εἰρήνῃ τῆς Εὐρώπης καὶ γιὰ τὰ συμφέροντα τοῦ ἐμπορίου.»

Τὸ 1823 εἶχε ἤδη ὁ Κάννιγγ ἀναγνωρίσει τὸν ἀποκλεισμὸ τῶν ἐλληνικῶν παραλιῶν πρὸ ἕκταν οἱ ἐλληνικοὶ στόλοι, εἶχε δηλαδὴ ἀναγνωρίσει στοὺς μαχομένους Ἑλληνας ὀρισμένα δικαιώματα τῶν ἐμπολέμων. Ἡ πρόταση τοῦ Σατωβριάνδου ἦταν ἓνα τολμηρότερο καὶ γενικώτερο βῆμα. Καὶ εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ Τουρκία θὰ ἦταν ἀνίκανη νὰ ἀντιδράσῃ. Μπορεῖ αὐτὴ νὰ μὴν ἀναγνώριζε τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἄλλοι ὅμως πρὸς θὰ τὴν εἶχαν ἀναγνωρίσει, θὰ μποροῦσαν ἐλεύθερα νὰ τῆς δανείσουν χρήματα καὶ νὰ τῆς προμηθεύσουν ὄπλα καὶ πλοῖα. Καὶ αὐτὸ ἀρκοῦσε γιὰ νὰ εὐδοθῆ ὁ ἐλληνικὸς ἀγὼν.

Αὐτὰ εἶναι τὰ ἐπιχειρήματα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ Σατωβριάνδος χαλύβδωσε τὴν κοινὴ γνώμη τῆς Γαλλίας καὶ τὴν ὠδήγησε τελικὰ στὸ πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου καὶ στὸ Ναυαρίνο. Μποροῦμε ἀκόμα σήμερα νὰ ἀντλήσωμε μέσα ἀπὸ αὐτὰ πολὺτιμα διδάγματα, κάθε φορὰ πρὸς χρειάζεται νὰ ὑπερασπίσωμε τὴν Ἑλλάδα ἐναντίον τῆς ἀκατανοησίας ἄλλων λαῶν.

Ὅταν, τὸ 1827, ἐξασφαλίσθηκε ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος, τὸ φιλελληνικὸ ρεῦμα τῶν ἐτῶν 1822 - 1827 ἐκόπασε καὶ σὲ λίγο ἔσβησε. Πρὸ παντὸς τὰ ἐλαττώματα καὶ τὶς ἀδυναμίες τῶν Ἑλλήνων θυμόντανε πάλι, ἀκόμα καὶ οἱ φίλοι της. Ὁ Σατωβριάνδος καὶ αὐτὸς ἔκτοτε σιώπησε. Ἄλλωστε, ὅταν μετὰ τὴν Ἐπανάστασι τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1830 ἐκθρονίσθηκε ὁ Κάρολος Ι', ὁ Σατωβριάνδος, πιστὸς στὴ δυναστεία τῶν Βουρβόνων, παραιτεῖται ἀπὸ ὅλα τὰ πολιτικά του ἀξιώματα καὶ ἰδιωτεύει. Ἦταν τότε 62 ἐτῶν. Ἐζῆσε ἄλλα 18 χρόνια, δουλεύοντας τὸ σημαντικώτερο ἔργον του, τὶς «Ἀναμνήσεις πέραν τοῦ τάφου», πρὸς, λόγῳ πείνας, ἀναγκάσθηκε νὰ προπωλίσῃ σ' ἓνα ἐκδότῃ τῆς ἐποχῆς.

Τὴν 4ῃ Ἰουλίου τοῦ 1848, τὴν ἴδια ὥρα, πρὸς μὲν στὰ ὁδοφράγματα τὰ ὑψωμένα σὲ ὄλες τὶς συνοικίες τοῦ Παρισιοῦ, ἔπεφτε, χτυπημένη ἀπὸ τὰ βόλια ἑνὸς ἐξαγριωμένου πλήθους, μιὰ ὀλόκληρη ἐποχὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας, σὲ μιὰν ἀπόμωρη κατοικία τῆς rue du Bac, ἐξεμέτρει τὸν βίον ὁ Σατωβριάνδος, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐπιφανέστερους ἐκπροσώπους τῆς ἐποχῆς αὐτῆς πρὸς ἔσβησε μαζί του, μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες προσωπικότητες πρὸς ἐκόσμησαν ποτὲ τὸ πάνθεον τῆς

Γαλλίας, τῆς Γαλλίας ἢ ὅποια, κατὰ τὸ λόγῳ τοῦ ἴδιου τοῦ Chateaubriand, χάρις στὴν ἀνδρεία, τὴν μεγαλοφυΐα καὶ τὶς τέχνες τῆς, εἶναι ἡ πρωτότοκη θυγατέρα τῆς Ἑλλάδος.

Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες, στὴν ἐπίσημη τούτην ἐστία τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς, τιμοῦμε σήμερον τὸν μεγάλο Γαλάτη ποὺ ἀγωνίσθηκε γιὰ τὴν ἐλευθερία μας.

Ἡ Ἑλλάς δὲν λησμονεῖ ποτὲ τοὺς φίλους τῆς.

Les membres de l'Académie d'Athènes sont heureux de la présence, dans ces murs, de nos hôtes distingués venus de France pour s'associer à l'hommage que nous rendons aujourd'hui à la mémoire de Chateaubriand.

Nous tenons à affirmer, en cette heureuse occurrence, à quel point ses oeuvres et ses actions ont contribué à faire naître vis-à-vis de la France, dans l'âme des Hellènes, un esprit de fidélité et de gratitude, que quelques rares difficultés, survenues par la suite, quelques amertumes passagères, n'ont jamais pu ternir. Car c'est un même ordre de valeurs qui détermine notre humanisme commun et notre comportement moral et politique dans le monde.

Dans le riche métal avec lequel sont forgés les liens qui nous lient à la France, un élément dur y est soudé, qui est un extrait de l'oeuvre du Grand seigneur de la Vallée aux loups, un élément, qui tient autant de l'âme chrétienne que de la pensée antique. S'il y a plusieurs façons d'aimer la Grèce, c'est celle de Chateaubriand qui prédomine encore.

Nous connaissons tous le réveil tardif du philhellénisme de Chateaubriand. L'ardeur avec laquelle ses compatriotes s'attachent souvent à dénigrer leur propre grandeur, comme nous, les Grecs, le faisons pour la nôtre, n'a pas manqué d'attirer notre attention sur cette déficience. Mais dans notre coeur elle n'a jamais prévalu sur la reconnaissance qui lui est dûe pour son apport positif et décisif aux heures les plus ardues de notre histoire.

Depuis lors, les contingences de plus d'un siècle ont imposé de nouvelles formes, des formes multiples aux relations de nos deux pays. Chaque tournant de l'histoire, de l'époque de Chateaubriand jusqu'à nos jours, a créé des nouvelles causes de rapprochement et de collaboration. Il y a cinq ans le voyage officiel du Général de Gaulle a confirmé avec éclat cette longue marche commune vers des régions toujours plus vastes et toujours plus troublées. Aujourd'hui, votre

pèlerinage sur les traces de l'itinéraire renouvelle ces gestes de fraternité et de compréhension mutuelle.

Les événements de notre époque de fer, ou plutôt d'acier, lancent les nations dans des carrières divergentes. Selon sa nature particulière, chaque nation, travaille sur un plan qui lui est propre.

Mais toutes ces forces centrifuges ne sauraient éloigner, dans l'essentiel, la Grèce de la France. Nous avons trop bu à la même hippocrène ; trop d'histoire commune pèse sur nous, pour que nous puissions nous oublier l'un l'autre dans ce chaos de peuples nouveaux, pour que nous puissions nous perdre de vue dans le brouillard.

Chateaubriand, de toute sa gloire séculaire, se porte garant de cette indissoluble communauté.
